

Kateřina FORMÁNKOVÁ, *Nacionální ideologie sokolského hnutí v prvních dvou desetiletích jeho existence*, KOA FHS UK, 2014, 76 stran

Hlavním cílem předkládané diplomní práce bylo analyzovat – pouze zdánlivě neproblematickou – nacionální rovinu raně sokolského diskursu, který se zformoval v prvních dvou desetiletích po založení tohoto tělocvičného hnutí. Autorka považuje právě nacionální ideologii za platformu, na níž se rozvinul sokolský diskurs a díky níž mohlo dojít k propojení různých typů vypovídání a argumentů (např. trivializovaného sociálního darwinismu, představ o boji mezi národy či argumentace „přirozeností“), které následně posloužily k legitimizaci vznikajícího sokolského tělocviku a přispěly k jeho masivnímu rozšíření v tehdejší české společnosti. Konkrétně si pak práce kladla za cíl popsat jednotlivé roviny, na nichž se propojovaly výpovědi o národě a tělocviku, a to především z hlediska argumentačních a rétorických strategií užívaných sokolskými autory a autorkami. Pokud bychom měli hned zkraje shrnout výsledky rozboru, jako významné se v raném sokolském vypovídání ukázaly především sdílené představy o zdravém, krásném a výkonném členu národa, jehož popis byl rovněž specificky genderován (kapitola 4), a dále představy o tom, jak má jedinec, který získá příslušné kvality díky sokolskému tělocviku, přispět k „rozkvětu“ národního těla ohroženého neodvratným přírodním zákonem úpadku, a to především z hlediska brannosti a ekonomické prosperity (kap. 5). Všechny tyto tematické celky pak byly v sokolských textech využity k maximalizaci počtu členů spolku či apelům na zavedení povinné tělesné výchovy (sokolského typu) do kurikula českých škol.

Práci považuji za velmi kvalitní již pro to, o jak komplikovanou badatelskou perspektivu se jedná. V čem spočívá její obtížnost? První úskalí představuje samotná „zacyklenost“ sokolského vypovídání, která nenabízí sebemenší interpretační vodítko. Jak autorka přínosně ukazuje ve třetí kapitole, v prvních dvou desetiletích existence Sokola se zformovaly určité rétorické postupy, oblíbené tematické celky, autority a dokonce i dominantní intertexty, které byly neustále recitovány (takřka kvazi-automaticky). Výsledné sokolské texty pak působí dojmem komplexního a poměrně homogenního monolitu, kde se „vše opakuje“ a „vše souvisí se vším“, což je dost možná typické i pro jinou agitačně orientovanou produkci malých národních hnutí (je ovšem otázkou k diskusi, zda se v sokolském diskursu přeci jen neobjevovaly určité trhliny: třeba nárok na všeobecnost tělocviku koliduje s pasáží o tloušťce starších mužů, srov. str. 47). Dalším úskalím pak je především to, že národ jako kategorie je v sokolských textech všudypřítomný. Jak autorka sama přiznává, nacionální ideologie je v tomto případě (explicitním i implicitním)

předpokladem či „základem“ sokolského diskursu (a nemá vlastně ani smysl klást si badatelskou otázku „do jaké míry“ tomu tak je, srov. str. 8). Odkazy na národ jsou ovšem současně také hlavním argumentačním a legitimizačním nástrojem sokolských textů a národ je rovněž přímým produktem sokolské textové i tělovýchovné aktivity. V těchto všech funkcích pak vstupuje i do badatelské interpretace.

Autorka si s obtížnou výchozí situací velmi dobře poradila. Nejprve podrobila zdařilému rozboru dosavadní odbornou reflexi dějin Sokola (v níž mimochodem nacionální východisko nezřídka dominuje i dnes), pokusila se co nejpřesněji lokalizovat a klasifikovat texty, v nichž se sokolský diskurs zformoval, definovala základní pojmy, s nimiž bude pracovat, a konečně se soustředila na co nejpřehlednější rozčlenění svého výkladu. Výsledkem je pak kvalitní výklad, diplomní práce má přehlednou strukturu a jasnou argumentaci. Pasáž definující analytické kategorie je také přínosná, vystává zde ovšem několik nejasností. V případě definice pojmů „ideologie“ i „diskurs“ (str. 21) je podle mého názoru patrný přílišný odklon od vazby situované řeči na spoluutváření sociální reality a na kolektivní jednání. Diskurs autorka dále chápe jako něco, co je „zapotřebí se naučit“ (str. 12: „Tato část se poněkud liší od standardního sokolského diskursu, jelikož většina autorů zřejmě nepřispívala běžně a tento diskurz neovládala tak dobře.“). Trochu nejasný zůstává vztah mezi sokolským diskursem jako celkem s jeho nacionálními podmínkami a partikulárními diskursy v jeho rámci. Zcela jasné není ani použití pojmu „performativita“ (str. 13: „Pramenné texty tedy budu pojímat i vzhledem k jejich vysoké performativitě, kterou lze identifikovat jak na implicitní rovině, tak ve formě explicitně apelativní. Časopis *Sokol* nebo podobné sokolské texty pak nelze z hlediska performativity posuzovat jednostranně...“). K těmto bodům se můžeme případně vrátit také v průběhu obhajoby.

Diplomní práce přináší řadu zajímavých zjištění, např. co se týká dvou odlišných pojetí nemoci v sokolských textech, představ o měřitelnosti výkonu lidského těla či neoddělitelnosti všech diskutovaných kategorií od tělesné materie. Velmi přínosná je rovněž pasáž věnovaná problematice genderu, v níž autorka ukazuje, že rané sokolské texty nevycházejí z představy o „věčně nemocné ženě“, jak se domníval starší výzkum. K ženám se buď vůbec neobrací, nebo vytvářejí model „plného“ ženského tělocviku, který ovšem stále vychází z polarizovaného genderové ideologie (v tomto bodě bych si dovolila s autorkou polemizovat v tom smyslu, že cvičenkám se sice dovoluje plná cvičební aktivita, ale ta nesmí vést k „divokosti“ a nárůstu svalové hmoty, což jsou kategorie zakotvené v ideologii tzv. oddělených sfér). Kromě těchto dílčích výsledků však předkládaná diplomová práce především otevírá některé nové otázky.

Z analýzy podle mého názoru za prvé vyplývá, že skoro stejně významná jako nacionální rovina byla v raných sokolských textech ideologie liberálního kapitalismu, což se zatím autorka refletovala spíše implicitně. Celý výklad by pak šlo odvíjet právě z perspektivy protínání nacionální a kapitalistické ideologie (tělocvik jako nástroj ke zvýšení individuální i kolektivní produktivity a soběstačnosti, tělocvik jako trénink ke konkurenceschopnosti v nadnárodní kompetici a k obraně ve válečných konfliktech mezi nacionálními státy, tělocvik jako podmínka územní expanze apod.)

Obzvláště podnětný mi při četbě přišel další problém. Jde o svého druhu paradox, který se prolíná sokolskými texty a i na stránkách diplomní práce na něj několikrát narážíme. Na deklarativní rovině se sokolské texty vždy a bez výjimky hlásí k inkluzivnímu pojetí tělocviku, což i sama autorka několikrát konstatuje (tj. tělocvik je pro všechny, všichni členové českého národa by se měli stát součástí sokolské tělovýchovné jednoty, Sokolem by měl v ideálním případě být „každý Čech“ atd.). V sokolských textech se deklaruje rovněž sociálně kohezivní funkce tohoto tělocvičného hnutí („stmelit národ“). Současně se však ve stejných textech produkoval takový diskurs, který část osob z národní komunity vylučoval a mohl mít velmi výrazný diskriminační efekt i na sociální rovině. Tyto dvě strategie si – logiky vzato – zcela protiřečí, přesto je lze v pramenech doložit. Nebylo by však možné je interpretovat vzhledem k jejich sociální funkci? Jak ostatně v závěru práce píše sama autorka „Hlavním cílem sokolských textů tedy bylo zejména vzbudit ve čtenářích dojem, že vlastně ani nemají jinou možnost než cvičit...“. Navzdory deklarovanému stmelení národa se v sokolských textech podle všeho prosadil určitý preferovaný význam (S. Hall) pro pojem „Čech“, který byl primárně navázán na maskulinitu, mládí a ekonomickou výkonnost (a o něco méně pak na sociální distinkci), šlo tedy primárně o průsečík dobové imaginace genderu, zdraví, zdatnosti a generace. Ačkoliv sokolské texty apelovaly na všechny, nabízely pouze velmi omezenou škálu obrazů „správné tělesnosti“. Tento preferovaný význam je pak v sokolských textech inscenován tak, aby se překryl se spojením „každý Čech“. Zajímavým tématem na další výzkum by pak bylo, jaké strategie se v textech užívají právě pro potlačení jiných významových možností (jakkoliv se současně stále deklaruje inkluzivní povaha Sokola). Tím, že se ostatní významové valence potlačí, se utvářejí diskursivní nástroje pro to, aby mohl být ten, kdo neodpovídá preferovanému kulturnímu významu, ze společenství Čechů „přirozeně“ a zcela „samozřejmě“ vyloučen (jakožto „břemeno“, tedy pravý opak Sokola). Může se jednat o „mrzáky“, „zakrnělce“ či „osoby práce se štítící“, ovšem i potenciální kritiky systému vyrůstající mezi změkčilou inteligencí, která se dostatečně „netuží“ a povaluje se po kavárnách. V tomto bodě se také ukazuje vazba mezi diskursivitou a

sociální praxí. Jaké dopady mohl mít podobný diskursivní mechanismus, jehož prostřednictvím se prosazovaly určité významy jako „české“, na každodenní život české společnosti druhé poloviny 19. století? Zajímavá by pak byla rovněž otázka, zda v sokolském diskursu bylo vůbec možné tematizovat existenci těl či skupin definovaných odkazem k tělesnosti, jichž by se tělocvičný normativ vůbec netýkal, resp. které by se nepovažovaly za schopné tělocvičné „rehabilitace“. Pojmenovávaly se tyto skupiny v sokolských textech přímo, nebo se „pouze“ postupně staly jedním z prvků, který neodpovídal preferovanému kulturnímu významu a ocitl se tak na okraji české společnosti?

Drobným nedostatkem předkládané diplomní práce je její styl. Přestože autorka učinila v tomto ohledu značný pokrok, vyznačují se stále některé pasáže určitou argumentační nedotažeností (jsou trochu „nedovysvětlené“), což ovšem může souviset s prostou snahou „zkrotit“ sokolský diskurs a udržet vlastní výklad pod kontrolou. Na druhou stranu práce obsahuje pouze minimum chyb (údaj 1981 na str. 9) nebo vyloženě neobratných spojení („Na jiném místě se pak například dozvídáme, že v rámci usnesení VII. valného sjezdu se například dozvídáme, že sokolstvo se „vyslovalo pro socialismus“.“) Argumentace je celkově plynulá (jakkoliv se vzhledem k povaze studované problematiky některé tematické celky v textu opakovaně vracejí); jen výjimečně se setkáváme s vyloženými „skoky“ (např. na str. 46 v pasáži o nerovnoměrném posilování ženského těla, na niž hned navazuje zmínka o dobovém pojmání souvislosti mezi tělesnou „deformací“ a úbytkem ekonomické soběstačnosti).

Jako celek se mi předložená práce velmi líbí a její část by rozhodně zasloužila po menším přepracování publikovat jako vědecká studie. Vzhledem k výše řečenému ji **doporučuji** k obhajobě a navrhuji ji hodnotit stupněm **velmi dobře** (a to v horním spektru této známky s tím, že o výsledném hodnocení rozhodne průběh obhajoby).

22. srpna 2014

Lucie Storchová